



Της Ειρήνης Καμπερίδου,  
B.A., M.A. Μέλους ΕΕΠ Πανεπιστήμιου Αθηνών

# Η ΚΟΜΜΩΣΗ ΚΑΙ Ο ΚΑΛΛΩΠΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΣΑ

Μεγάλη ήταν η φροντίδα που έδειχναν οι αρχαίοι Έλληνες για την περιποίηση και την καθαριότητα των μαλλιών. Θεωρούσαν τέχνη το κτένισμα και την φροντίδα των μαλλιών. Το δεύτερο έργο της κόμμωσης ήταν η φροντίδα του προσώπου και γενικά όλου του σώματος.

**Η** κόμμωση, βασικός παράγοντας κομψότητας, διάκρισης και επιβολής, υπήρξε ανέκαθεν αντικείμενο ιδιαίτερης φροντίδας και για τα δύο φύλα.

Χαρακτηριστική είναι η πληροφορία ότι οι προπομποί του Ξέρξη βρήκαν στις Θερμοπύλες το Λεωνίδα και τους τριακούσιους του να περιποιούνται τα μαλλιά τους προκειμένου να ωριχτούν στη μάχη.

Η ιερεία που φρόντιζε το άγαλμα της θεάς Αθηνάς στην Ακρόπολη ήταν η Κομώ. Κομώ σημαίνει φροντίζω (το διπλό "μ" οφείλεται σε εκφραστικό αναδιπλασιασμό). Κομώ, κοσμώ, κόσμημα,

καλλωπίζω - η κόμμωση ήταν ο καλλωπισμός του κεφαλιού, ο ευπρεπισμός της κόμης και το καλλωπιστικό χτένισμα.

Ο καλλωπισμός των μαλλιών περιλαμβάνει όχι μόνο το σχήμα και τον τρόπο της κόμμωσης αλλά και τη βαφή των μαλλιών, την επάλευψή τους με αρωματικές αλοιφές ή έλαια (τον τομέα της κοσμητικής) καθώς και τη χοησμοποίηση της περούκας.

Στους Προϊστορικούς Χρόνους, οι μινωϊκοί της Κρήτης και οι μυκηναϊκοί λαοί της ηπειρωτικής Ελλάδας, οι άνδρες διατηρούσαν **μακριά μαλλιά**, τα οποία στόλιζαν με καρφίτσες και περιδέραια

από μαργαριτάρια.

Όσον αφορά τους μινωϊκούς της Κρήτης, διαπιστώθηκε ότι οι καλλιτέχνες φροντίζουν να υπογραμμίζουν τη βοστρύχωση των μαύρων μαλλιών. Βλέπουμε τους μαύρους κυματιστούς βοστρύχους που κυματίζουν πάνω στον έναν ώμο ή στη πλάτη, καθώς και κοντούς βοστρύχους πάνω στο μέτωπο ή πάνω στο κεφάλι (ζωγραφικές παραστάσεις, αγαλματίδια, ζωγραφισμένα αγγεία στο Εθνικό Μουσείο).

Στην Ελλάδα της Ομηρικής Εποχής, άνδρες και γυναικες διατηρούσαν μακριά βοστρύχωτά μαλλιά. Από τα Ομη-

χρόνια μέχρι τους μηδικούς πολέμους τα μακριά μαλλιά αντιπροσώπευαν σημείο μεγαλοπρέπειας, ηρωϊσμού και ελευθερίας. Όλοι είχαν μακριά μαλλιά και γένια. Ο θεός Απόλλων πάντα διατηρούσε τα μαλλιά του μακριά και ουδέποτε τα άγγιξε φαλάδι.

Ο Όμηρος απόκαλει τους θεούς και τους ήρωες “καρηκομούντας” και τις θεές “ευπλοκάμουνς” και “καλλιπλοκάμουνς”. Άλλοι ποιητές αναφέρονται στα μακριά μαλλιά του Ιάσονα, του Ορέστη και του Θησέα, ενώ η φαλακρότητα του Θεοσίτη θεωρείτο γελοία. Η κόμμωση στους ομηρικούς χρόνους φαίνεται μέσα από φυλογοιγικές μαρτυρίες και πολλά μνημεία της τέχνης.

Η Αθηναίοι ευγενείς τής πριν από τον Σόλωνα εποχής, μάζευαν τα μαλλιά τους στη κορυφή του κεφαλιού σχηματίζοντας “κρωβύλον”, είδος φούντας ή κώτου και τα έσφιγγαν με ειδική ρύθμη ή περόνη που απέληγε σε χρυσό κεφάλι “τέττιγος”. Η τέττιγοφορία, όπως ονομάζοταν το ιδιότυπο αυτό χτένισμα, ήταν σύμβολο αυτοχθονίας για την οποία οι Αθηναίοι ήταν ιδιαίτερα περήφανοι.

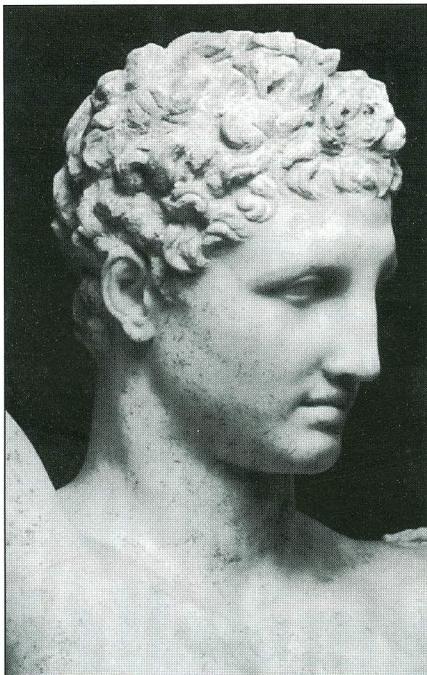
Οι άνδρες χτένιζαν τα μαλλιά τους με την ίδια εκχήτηση που τα χτένιζαν “αι κόραι” της Ακρόπολης.

Κατά την Αρχαϊκή Εποχή (750-500 π.Χ.) άνδρες και γυναίκες χτενίζονταν κατά τον ίδιο τρόπο, αλλά οι Αθηναίες της Κλασικής εποχής (500-323 π.Χ.) διατήρησαν και μάλιστα έκαμψαν πιο περίπλοκα τα χτενίσματα που οι άντρες τους είχαν πια εγκαταλείψει. Έκαναν και “περιμανάντ!”

Οι επισκέψεις στον κουρέα “καλλωπιστή” περιλάμβαναν και την περιποίηση των νυχιών των ποδιών και των χειρών

### Pedicure-Manicure.

Μακριά μαλλιά διατηρούσαν και οι εννήλικοι Σπαρτιάτες, σε αντίθεση με τα παιδιά που ήταν κουρεμένα. Αναφέραμε ήδη το χαρακτηριστικό παράδειγμα του Λεωνίδα και των τριακοσίων στις Θερμοπύλες. Στη Σπάρτη οι παρθένες είχαν μακριά μαλλιά αλλά την ημέρα του γάμου τους γινόταν μια τελετή και τα έκοβαν.



Οι ελεύθερες γυναίκες της Κλασικής Εποχής έκοβαν τα μαλλιά τους μόνο όταν πενθούσαν (αρχικά τα κοντά μαλλιά ήταν κανόνας μόνο για τις δούλες). Οι κοπέλες συχνά φορούσαν μόνο κορδέλες για να κρατάνε τα μαλλιά τους ψηλά στο κεφάλι και άφηναν ελεύθερο το μέτωπο.

Αν τα μαλλιά των κορών της Αρχοπόλης είναι συχνά πλεγμένα σε μακρινούς πλοκάμους που φτάνουν μέχρι κάτω στη ράχη και στο στήθος, οι Αθηναίες στα χρόνια του Περικλή (κλασική εποχή) είχαν τα μαλλιά τους χτενισμένα σε μπούκλες και τα έφεραν με διάφορους τρόπους στο επάνω και το πίσω μέρος του κεφαλιού.

Μετά τους μηδικούς πολέμους νέοι τύποι κόμμωσης αρχίζουν να εμφανίζονται, με διαφοροποίηση στις κομμώσεις των ανδρών και των γυναικών. Οι νέοι έκοβαν τα μαλλιά τους κοντά, ενώ οι γυναίκες τα ανασήκωσαν στο μέτωπο, αφήνοντάς τα να κατέβουν στον τράχηλο. Στην Αθήνα οι άνδρες δεν έχουν πια μακριά μαλλιά παρό μόνο στην παιδική ηλικία. Ο Θησέας, κατά την παράδοση, παρέδωσε τα μαλλιά της εφηβικής του ηλικίας στους Δελφούς ή στη Δήλο, όπως αναφέρει ο Πλούταρχος.

Οι αρχαίοι Έλληνες γενικά διατηρούσαν γένια. Οι Μακεδόνες κατά τους χρόνους του Μ. Αλεξάνδρου είχαν μα-

κριά μαλλιά και γένια. Ο Μέγας Αλέξανδρος θεωρώντας ότι οι μακριές τρίχες εμπόδιζαν στη μάχη, διέταξε τους στρατιώτες του να κόψουν τα μαλλιά τους. Κατά τον Πλούταρχο ο Μέγας Αλέξανδρος εισήγαγε το κόψιμο της γενειάδας των στρατιωτών για να μη γίνεται αυτή, εύκολη «λαβή» εν ταις μάχαις ούσαν προχειροτάτην».

Η γενειοφορία διατηρήθηκε σε όλη τη διάρκεια της Ρωμαϊκής Εποχής και καταργήθηκε από το Μ. Κωνσταντίνο, ο οποίος εικονίζεται ξυρισμένος. Κατά τη Βυζαντινή περίοδο το ξύρισμα της γενειάδας ήταν δείγμα κομφότητας.

Ας μην ξεχνάμε ότι το χαρακτηριστικό γνώρισμα των φιλοσόφων ήταν η μακριά κόμμωση. Όπως ήδη αναφέραμε, μετά τους μηδικούς πολέμους η κόμμωση των γυναικών αλλάζει και αυτή. Κατ' αρχήν τα μαλλιά πέφτουν μοιραία στους ώμους, δεμένα όμως χαμηλά, δύπως οι Καρυάτιδες του Ερεχθείου.

Άλλοτε γίνεται χωρίστρα και συνεχίζει με πλεξούδα από πίσω όπως τα γλυπτά της Ολυμπίας και του Παρθενώνα, της Αφροδίτης της Μήλου, της Αφροδίτης της Κνίδου και άλλων αγαλμάτων.

Οι μόδα που επικράτησε μετά τους μηδικούς πολέμους επέβαλλε στους άνδρες κοντά μαλλιά. Οι έφηβοι έκοβαν τα μαλλιά τους σε ορισμένη ημέρα του χρόνου, που ήταν η τρίτη των Απατουρίων (τρήμερης φθινοπωρινής αθηναϊκής γιορτής), η οποία ονομάζόταν “Κουρεώτις”. Τα μαλλιά τα πρόσφεραν σε διάφορες θεότητες ή στους νεκρούς.

Ο τρόπος κοπής και διευθέτησης των μαλλιών ήταν ενδεικτικό στοιχείο της κοινωνικής τάξης των πολιτών. Οι όροι “κήποι”, “σκάφιον”, “περιτράχαλος κουρά”, “εκτορεία”, ή “θησιής” χαρακτηρίζουν το σχήμα του χτενίσματος.

Για το μουστάκι, την “υπήνη” των αρχαίων, δεν υπάρχουν αρκετές πληροφορίες. Αντιθέτως γνωρίζουμε αρκετά για τη γενειάδα.

Οι αρχαίες Ελληνίδες, αντίθετα με τους άνδρες, διατήρησαν τη συνήθεια των μακριών μαλλιών και οι γυναικείες κομμώσεις έγιναν περισσότερο πολύπλοκες και ποικίλες κατά την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Τότε εμφανίζε-

ται και η χρήση των πρόσθετων μαλλιών, η “φενάκη”, η “πικήνη”, η “περικεφαλαία” ή τα “προκόμια”, αντίστοιχα της σημερινής περούκας.

Η μόδα των πρόσθετων μαλλιών πήρε μεγάλη έκταση κατά τη ρωμαϊκή περίοδο και λέγεται ότι η Φοστίνη, σύζυγος του Μάρκου Αυρηλίου, σε διάστημα 19 χρόνων χρησιμοποίησε

### Τιμιότερο στόλισμα για το κεφάλι ΤΟ ΣΤΕΦΑΝΙ.

Απαραίτητο αξεσουάρ ήταν το καπέλο, χρήσιμο αντικείμενο σε μια χώρα με τόσο ήλιο όπως η Ελλάδα. Οι μινωικοί φορούσαν πολύ μεγάλα καπέλα που προστάτευαν τα μαλλιά τους και το προσωπό τους από τον ήλιο.

Τα καπέλα του, ήταν μεγάλα και πολύχρωμα με φτερά. Είχαν και μικρά στρογγυλά καπέλα που έμοιαζαν με το σημερινό γαλλικό μπερέ.

Αν και η αρχαία Ελληνίδα ήταν εκείνη που στόλιζε την κόμιμωσή της με περισσότερα κοσμήματα στις γιορτές, στις τελετές και στα συμπόσια, οι αρχαίοι Έλληνες φορούσαν στεφάνια.

Το στεφάνι το θεωρούσαν το κυριότερο και τιμότερο στόλισμα για το κεφάλι.

Στεφάνια από λουλούδια, φύλλα και κλαριά χρησιμοποιούσαν πολύ στην αρχαιότητα, γιατί άρεσε στους Έλληνες να στολίζουν τα μαλλιά τους, τον εαυτό τους και το σπίτι τους.

Ακόμα και το άγριο σπαράγγι (Asparagus acutifolius) το θεωρούσαν διακοσμητικό φυτό αφιερωμένο στην Αφροδίτη. Οι Βοιωτοί στόλιζαν τις νύφες στους γάμους με κλαριά σπαραγγιού.

Ένα από τα κυριότερα λουλούδια για στεφάνια ήταν κατά τον Θεόφραστο το λεγόμενο αθάνατο (Helichrysum), το οποίο ο ίδιος το ονόμασε “χρυσάνθεμον” και το οποίο θεωρεί πως έχει ηρεμιστική επίδραση στην ψυχή (E.X. 88).

Σε συμπόσια και άλλες γιορτές οι καλεσμένοι φορούσαν στεφάνια από λιβανόχορτο, επειδή το φυτό αυτό έχει μια

ευχάριστη μαρωδιά πεύκου.

Ο Διοσκουρίδης περιγράφει το φυτό αυτό πολύ αναλυτικά και του αποδίδει θεραπευτικές ιδιότητες σε αρρώστιες του συκωτιού.

Ο Θεόφραστος αφιερώνει ολόκληρα κεφάλαια στα φυτά που είναι κατάλληλα για κεφάλια.

### Κοσμητική - φυσικά καλλυντικά - βαφές

**Κοσμητική:** Οι βαφές, φυσικά καλλυντικά κόμιμωσης, γίνονταν και με τη βοή-

χναν μια μαύρη βαφή για τα μαλλιά. Ο Διοσκουρίδης (3.35) μεταχειρίζεται και τα βρασμένα φύλλα του φασκόμηλου για το βάψιμο των μαλλιών καθώς και τα βατόμουρα.

Το σύμβολο της ομορφιάς και της νεότητας ήταν η σμυρτιά (Myrtus communis). Ήταν αφιερωμένη στην Πάφιο Αφροδίτη που όταν βγήκε από τη θύλασσα έκρυψε την ακάλυπτη ομορφιά της πίσω από ένα θάμνο σμυρτιάς. Με το χυμό από τους σκούρους καρπούς έβαφαν τα μαλλιά τους μαύρα.

### “Για την καταπολέμηση της τριχόπτωσης”

Κατά τον Πλίνιο (25.2.6), οι αρχαίοι χρησιμοποιούσαν τη στάχτη από ένα τριχοειδές βλάστημα της τριανταφυλλιάς - που προκαλείται από το κέντρισμα ενός εντόμου - για να φτιάξουν με μέλι ένα έμπλαστρο που βοηθούσε τους φλακαρούς να ξαναβγάλουν μαλλιά.

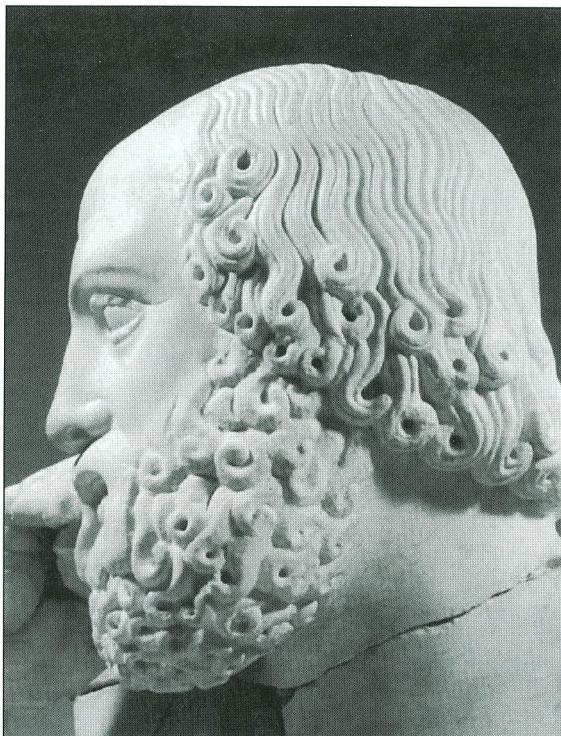
### “Αποσμητικό σώματος”

Και το αγκαθωτό φυτό σκόλυμπρος (Scolymus hispanicus), με τα χρυσοκύττινα λουλούδια χρησίμευε στη Κοσμητική. Ο Διοσκουρίδης (3.14) και ο Πλίνιος (22.22.43) λένε πως η ρίζα του μεταξύ άλλων είχε και αποσμητικές ιδιότητες.

Έτσι ο Πλίνιος αναφέρει το γλύπτη Ξενοκράτη που πλενόταν με ένα εκχύλισμα από τη ρίζα του σκόλυμπρου μέσα σε κρασί για να εξαφανίζει τη μυρωδιά του ιδρώτα.

Είχαν και αποσμητικά στόματος! Για την κακοσμία του στόματος χρησιμοποιούσαν τις ίδιες που είναι από τα πρώτα ανοιξιάτικα λουλούδια που χαιρόμαστε στους περιπάτους μας. Με τη μυρωδάτη ρίζα της ίδιας οι αρχαίοι αρωμάτιζαν το κρασί τους και έβγαζαν ένα αιθέριο έλαιο που χρησιμοποιούσαν για την κακοσμία του στόματος (E.X. 65).

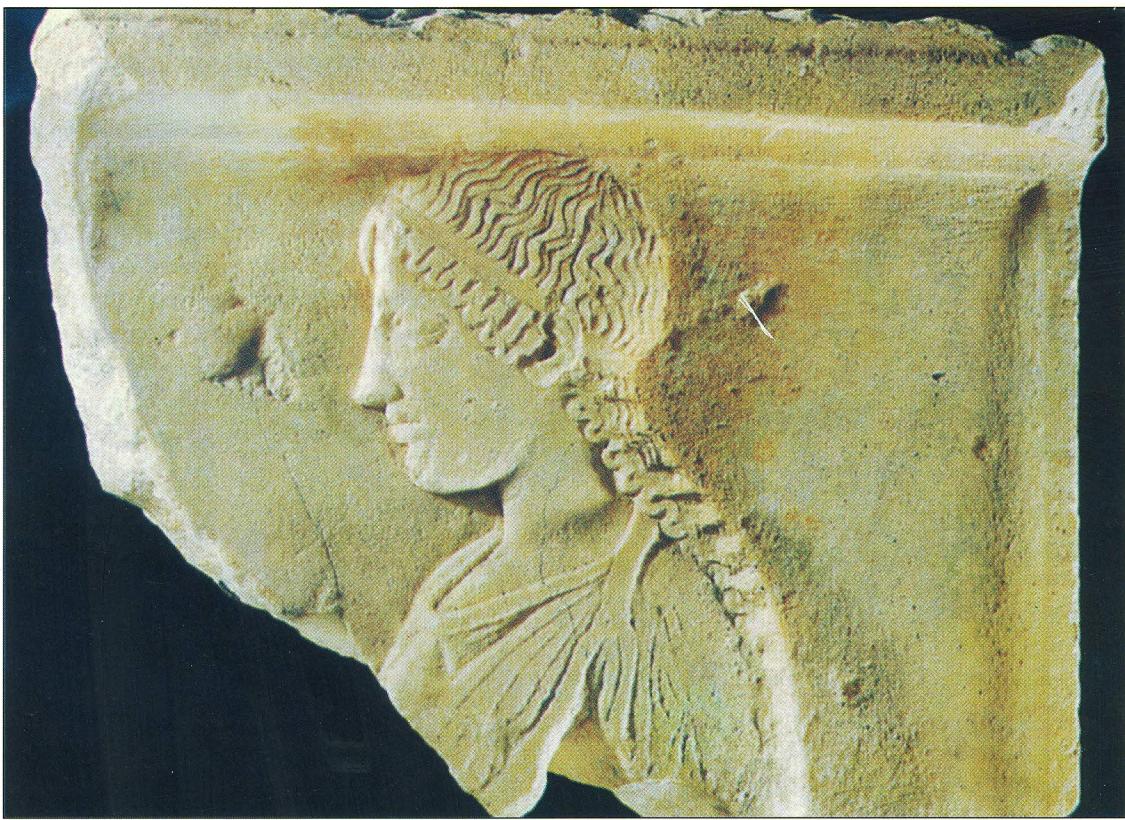
Οι φυτικές βαφές, τα αποσμητικά σώματος και στόματος, τα διάφορα φυτικά έλαια ή τα έμπλαστρα υπάγονται στην τέχνη της κοσμητικής, η οποία στην αρ-



θεία του κουρέα και της κομμώτριας, οι οποίοι μεταχειρίζονταν τότε τα ειδικά εργαλεία της τέχνης τους: χτένες, ψαλίδια, ξυράφια, αρωματικά έλαια και χρώματα για βαφές. Τις βαφές τις χρησιμοποιούσαν από τους προϊστορικούς χρόνους. Στη βαφή των μαλλιών και στην περούκα οι άνδρες καθώς και οι γυναίκες προτιμούσαν τα ξανθά μαλλιά από τα γαλάζια.

Έβαφαν τα μαλλιά τους μαύρα, ξανθά, κόκκινα ή μπλε. Διάφορα φυτά έδιναν το κατάλληλο χρώμα στις αλοιφές και στις καλλυντικές βαφές των γυναικών (Διοσκουρίδης).

Με τη φλούδα των καρυδιών έφτια-



χαιρότητα (αντίθετα με σήμερα) ήταν συνδεδεμένη με την ιατρική.

### Cosmetics

Η αγγλική λέξη cosmetics και η γαλλική cosmetique προέρχονται από την αρχαία ελληνική λέξη "κοσμός" που σημαίνει στολίζω, εξωραΐζω, προσδίδω κάλλος, καλλωπίζω, ομορφαίνω.

Η κοσμητική στην αρχαιότητα ήταν η τέχνη της περιποίησης και του εξωραϊσμού του ανθρώπινου σώματος, που διαφέρει από το στολισμό κατά τον οποίο προστίθενται στο ανθρώπινο σώμα διάφορα κινητά αντικείμενα (ενδύματα, κοσμήματα, στεφάνια...).

Η κοσμητική στην αρχαιότητα ήταν τα καλλυντικά ή οι φυτικές ουσίες που χρησιμοποιούσαν στο δέρμα, στα μαλλιά, στα δόντια ή στο στόμα για καθαρισμό ή εξάλειψη της δυσάρεστης οσμής.

Αντίθετα με την κοσμητική σήμερα, τότε ήταν συνδεδεμένη και με την ιατρική. Η κοσμητική ή τα φυσικά καλλυντικά ήταν οι βαφές, τα αρώματα, οι ειδικές κρέμες για αποτρίχωση, "αποσμητικά", ουσίες για τη φροντίδα των μαλλιών, αποσμητικά στόματος, κρέμες

προσώπου, αποσμητικά σώματος, προϊόντα ξυρίσματος, φάρμακο για την καταπολέμηση της φαλάκρας...

Αρχικά η χρήση των καλλυντικών και των αρωμάτων κάλυπτε ένα τελετουργικό χαρακτήρα:

Το μακιγιάζ στις πρωτόγονες κοινωνίες είχε μια σημασία μαγική και κατά την αρχαιότητα αλοιφές και αρώματα χρησιμεύσαν και στη λατρεία των νεκρών (ταφής) και των θεών.

Μίγματα λαδιού, αργιλού και φυτικής στάχτης αποτέλεσαν τα πρώτα σαπούνια. Οι γυναίκες της αρχαιότητας έκαναν αποτρίχωση χρησιμοποιώντας αλοιφές με βάση το αρσενικό και το μόλυβδο. Στην Κλασική Εποχή όπου όπως είπαμε οι άνδρες διατηρούσαν μακριά μαλλιά και γενειάδα, το ξυράφι ήταν το "αξεσουάρ" της γυναικείας τουαλέτας. Για να εξαφανίσουν τις παραπανίσιες τρίχες, η αποτρίχωση γινόταν με ξυράφι ή με ειδικές κρέμες.

Στον Αριστοφάνη μια γυναίκα που θέλει να περάσει για άντρας λέει:

«Έτσι κι εγώ και το ξυράφι μου έξω το πέταξα απ' το σπίτι, να μαλλιάσω και με γυναίκα να μη μοιάζω διόλου».

Σε μια άλλη κωμωδία, ο Ευριπίδης λέει στον Αγάθωνα:

«Αγάθωνα μου, εσένα τα ξυράφια δεν σου λείπουν ποτέ, μου δίνεις ένα;»

Είπαμε πως οι γυναίκες έκαναν αποτρίχωση με ειδικές κρέμες ή ξύριζαν τις περιττές τρίχες.

Χρησιμοποιούσαν επίσης και διάφορα αρώματα που τα αγόραζαν στο "μαροπαλείον" και "φτιασίδια". Ο Ισχόμαχος (R.F. 187) μιλώντας για τη νέα γυναίκα του λέει:

«Την είδα μια μέρα πασαλειμένη με φτιασίδια για να φαίνεται πιο άσπρη απ' ότι ήταν και καταβαμμένη για να φαίνεται πιο κόκκινη (rouge), φορούσε και παπούτσια ψηλά για να φαίνεται ψηλότερη».

### Μακιγιάζ

Οι γυναίκες χρησιμοποιούσαν το άσπρο χρώμα του ανθρακικού μολύβδου και το κόκκινο της άγκουσας. (Η άγκουσα ήταν το φυτό που από τη ρίζα του εξάγεται ερυθροβαφή).

Κατά τον αρχαίο σχολιαστή Ησύχιο: "άγκουσα ρίζα τις (ή) παρειάς ερυθραίνουσιν αι γυναίκες".

Έβαφαν επίσης τα μάτια τους και τα φρύδια τους (μαύρα ή καστανά).

Χρησιμοποιούσαν πολλά τεχνάσματα για να φαίνονται ωραιότερες και δε μιλήσαμε ακόμα για τα κοσμήματα.

Ας μην ξεχνάμε ότι ο Έλληνες είναι αυτοί που εισήγαγαν την κομμωτική τέχνη στον δυτικό κόσμο.

Ας μην ξεχνάμε ότι ο Απόστολος Παύλος σε μια επιστολή του, επηρεασμένος από τον ελληνικό πολιτισμό, γράφει ότι η κόμη στη γυναίκα δόθηκε σαν περιουσία.